

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ANDRÆ
OG ØSTGRØNLAND

AF
FLEMMING DAHL
Arkivar ved Rigsarkivet

DAGENS NYHEDERS TRYK
KØBENHAVN 1932

SÆRTRYK AF
»DAGENS NYHEDER«
DEN 14de OKTOBER 1932

Som saa mangen stor Statsmand var *Carl Georg Andræ* (1812—93)*) forud for sin Tid. Hans geniale Opfindelse og Gennemførelse af Forholdstalsvalgmaaden (1855) slaar dette uigendriveligt fast. De Brudstykker af hans vidtrækkende Grønlands-Taler, som i det følgende skal meddeles, understreger end yderligere Sandheden heraf. Og det Aktualitetens friske Præg, som beklagelige Kendsgærninger, der ikke skal berøres her, har forlenet hans mere end halvhundred Aar gamle Udtalelser med, havde disse paa ingen Maade haft fornødent. I en kommende Mindeudgave af Andræs udvalgte Taler i Rigsdag og Rigsraad vil hans Krav om Østgrønlands Udforskning vide at hævde sin Plads. I Danmarks Historie vil hans Gærning ikke glemmes!

*) Oberstløjtnant, Direktør for Gradmaalingen, Dr. phil. h. c., Geheimekonferensraad. Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling 1848—49, af Folketinget 1849—52 (tillige Tingets Formand), af Landstinget 1853—63, 1866—93, af Rigsraadet 1856—66. Konsellspræsident 1856—57, Finansminister 1854—58.

En varm Kærlighed til Grønland, en vaagen og virksom Interesse for vor gamle Koloni laa C. G. Andræ i Blodet. Paa mødrene Side nedstammede han — ligesom sin Hustru — fra selve *Hans Egede*, der var Fader til hans Oldemoder, og han var opfyldt af en levende Beundring for sin Stamfader og dennes ukuelige, sejrrige Tro paa sig selv og sin Sag. Gentagende, beretter Poul Andræ, fremhævede Faderen for sine Børn Egede og dennes Søn, *Poul Egede*, som „Missionærer i Ordets bedste Betydning“, der ikke blot drog Om-sorg for de Indfødtes aandelige Liv, men ogsaa støttede dem med Raad og Daad i alle Hverdagens praktiske Forhold. Samtidig udtalte Andræ dog oftere sine Tvivl om, hvorvidt det vilde være rigtigt i alt for høj Grad at indpasse Eskimoernes mere primitive Livsførelse i en moderne Kulturs Former, Tvivl, som et forstaaende og vidtskuende dansk Styre for længst har draget tilbørlig Lære af.

Andræs Interesse for Grønland var stærkt historisk betonet. Den var imidlertid hverken begrænset til det 18. Hundredaars dansk-norske eller det 19.s rent danske Kolonisa-

tion; den omfattede ogsaa den gamle islandske Bosættelse i 980'erne og Muligheden af at genfinde den sagnomspundne *Østerbygd*. Andræ, hvis Læsning var lige saa vidtspændende som grundig, var ogsaa velbevandret i Litteraturen om Grønland. Han havde studeret og exciperet det værdifulde gamle Samleværk „Grønlands historiske Mindesmærker“ (1838—45), var fortrolig med *H. J. Rinks* grundlæggende geografisk-statistiske Beskrivelse af Landet (1852—57) og *W. A. Graahs* fængslende „Undersøgelser-Reise til Østkysten af Grønland . . . 1828—31“ (1832), ligesom han var fuldt hjemme i den videnskabelige Debat om Stedfæstelsen af Østerbygden.

I „Priisskrift om Grønlands Østerbygds sande Beliggenhed“ (1793) havde *H. P. v. Eggers* efter enkelte ældre Forbilleder henlagt det gamle Bispesæde Garde (Garðar) til Vestkysten af Landet; men Andræ kunde ikke billige Eggers' skarpsindige Bevisførelse, endskønt denne senere var tiltraadt af Graah. Han sluttede sig ganske til *M. Wormskiolds* udførlige Imødegaaelse i „Gammelt og Nyt om Grønlands, Viinlands og nogle fleere af Forfædrene kiendte Landes for-

meentlige Beliggende“ (1814), en Synsmaade, der i øvrigt ogsaa deltes af en saa fremragende Polarforsker som *A. E. Nordenskiöld*, men, som bekendt, for længst er opgivet og senere endelig skrinlagt ved de navnkundige danske Udgravninger ved Igaliko, Kagsiarsuk, Ikigait m. v. Rigtig er derimod Andræs subsidiære Paa-stand, at de gamle Nordboer i hvert Fald havde *besejlet* Østkysten, hvad flere Ruiner bærer Vidne om.

Som Hans og Poul Egede ønskede Andræ en grundig videnskabelig Undersøgelse af Grønland, i Særdeleshed med det Formaal at genfinde den tabte Østerbygd. „Der vilde her ved i hvert Fald være ydet et, om end kun ringe, Bidrag til Afbetaling paa en tyngende Nationalgjæld,“ skriver han i en „*Note om Grønland*“, som han, i Henhold til en foregaaende Samtale, den 31. (?) Marts 1863 sendte til daværende Marineminister, Admiral *Steen Bille*. Selv om man vilde gaa ind paa Eggers' Hypotese, maatte det dog „være en Danmark paahvilende Pligt at fortsætte *Østkystens* Undersøgelse. . . . Saa ringe og afmægtige ere vi dog ikke, at det skulde kunne betragtes som naturligt og passende for os, at

overlade de geografiske Opdagelser paa vore *egne Enemærker* til Fremmedes Forsorg.“

I denne omfattende, af Overbevisningens Varme gennemglødede Memoire synes alle Spørgsmaalets Sider, arkæologiske, geografiske, økonomiske og praktiske, at være berørt. Der foreligger imidlertid ikke noget Svar fra Bille, og det kan ikke afgøres, hvilken Betydning Ministeriet Hall har tillagt Andræs Henvendelse. Nogle Maaneder senere (7. Juni 1863) meddelte Kongen imidlertid den engelske Mineralog *J. W. Tayler* Koncession paa „at oprette Etablissements for derfra at drive Handel med de Indfødte, Jagt og Fiskeri, eller Bjergværk . . . eller hvad andet Erhverv . . .“ paa Grønlands Østkyst. Af den af Indenrigsminister *Orla Lehmann* underskrevne — og efter den levende og kraftige Stil at dømme ogsaa personligt affattede — Originalforestilling af 4. Juni 1863, er et stærkt forkortet og ikke lidet afbleget Uddrag meddelt i Departementstidenden 18. Juli 1863 (S. 559—63), den danske Regerings officielle Organ. Denne ret enestaaende Offentliggørelse af en ministeriel Forestilling fastslaar umiskendeligt for Ind-

og Udland den varige Vægt, der maa tillægges *den Taylerske Koncession*, navnlig dennes § 2: „Ethvert saadant Etablissement — Coloni, Udsted, Bjergværk eller lignende Anlæg, som af ham maatte oprettes Norden eller Sønden for den 65de Bredegrad, skal være den danske Krones Høihed underlagt og undergivet dansk Lov og den danske Regerings Forskrifter“

Allerede den 10. Juli 1858 var C. G. Andræ imidlertid udtraadt af Ministeriet, men hans Magtstilling i Rigsraadet og — til Dels — i Landstinget var i Aarene 1862—63 saa grundfæstet, hans Indflydelse paa sin nære Ven *C. Hall* saa overordentlig, at man næppe fejler meget ved at antage, at Regeringen nøje har overvejet hans ovennævnte Memorandum, som i saa høj Grad stemmer med og har kunnet underbygge den ubestridelige Højhedsret, der taler ud af hver Linie i den østgrønlandske Koncession. Hvor ejendommeligt, at de to mangeaarige Modstandere Lehmann og Andræ omsider skulde mødes i samme Synsmaader og samme Stræben!

Et endeligt Bevis for Andræs Indflydelse paa Regeringens Stilling

til den Taylerske Koncession kan imidlertid ikke føres. Betydningen af hans senere store *Grønlands-Taler i Landstinget 1879—80* er derimod lige saa sikker som afgørende.

I 1870'erne lød Andræs Røst kun sjældent i Rigsdagen; men naar han en enkelt Gang — i Regelen i Forsvars- eller Finansspørgsmaal — greb Ordet, fulgte Tinget med levende Opmærksomhed hans Fremstilling. Som Tænker og som Taler var Carl Andræ lige fremragende. Hans Organ var smukt, hans ydre Form klar og koncis som hans Tankegang, sluttende sig om denne som Brynjen om Ridderen. Hans Bevisførelse var strengt logisk og slaaende, hans Slutninger naturnødvendige, men ofte ubarmhjærtige i deres skarpt dragne Konsekvens. Men det er med Urette, at man har betegnet ham som en blot kritisk, blot negativ Aand, en klar Hjerne, men et koldt Hjærte. Vel maa det indrømmes, at han med en viss Forkærlighed gik imod Strømmen, ikke fremmed for det Ibsenske Enerstandpunkt; men ved given Lejlighed stred han med Styrke og Varme for positive Reformforslag.

Aldrig har Andræ dog talt med

større Kraft, med ægttere Glød og Begejstring, end da han den 16. Maj 1879 under Landstingets anspændte Lytten æskede Regeringens og Rigsdagens Opmærksomhed for Grønlandsspørgsmaalet. Med en Veltalenhed, der rev Tilhørerne med, en Lærdom, der imponerede Tinget, krævede han Udrustningen af en arkæologisk-geografisk Statsekspedition til Østgrønland.

„Jeg vilde ønske“, indleder Andræ, „at jeg nu var istand til at tale med al den Varme, som det var muligt, for at de Ord, jeg udtaler, kunde finde Gjenlyd ikke blot i denne Sal, men ogsaa udenfor. Det er nemlig efter min Overbevisning et nationalt Anliggende af største Betydning, som jeg nu vil berøre . . .“ Og han fortsætter: „Lad mig forudskikke en mere almindelig Bemærkning. En lille Stat kan efter min Overbevisning ikke anvende sine Kræfter paa nogen forholdsvis heldigere Maade end ved at understøtte Bestræbelser for Videnskaben. Videnskabelige Foretagenders heldige Understøttelse er en af de allerbedste Anvendelser af Kræfterne. Der er Intet, der mere formaar at vække en Nations Selvfølelse og mere at holde

Livskraften oppe i den, og der er Intet, der mere formaar at vække Udlandets Følelse af, at denne Nation har Ret til at leve. Men jeg vil tilføie, at naturligvis er det ikke min Mening, at man ligeoverfor disse Bestræbelser opfylder, hvad der maa ønskes, ved at der voteres nogle Penge, det er en for let Maade at tage Sagen paa, det gjælder om at faae Pengene heldigt anvendte, det gjælder om at gribe Lejligheden, naar den tilbyder sig, for at kunne finde en god Anvendelse af Midlerne til Understøttelse af saadanne videnskabelige Foretagender ...

... Kan man gribe de Problemer, som have den almindelige Interesse for sig, er man dobbelt heldig. Spørge vi nu om, hvad det er, som for Øieblikket mest interesserer det store civiliserede Samfund, saa er det Alt, hvad der angaar en nærmere Undersøgelse af og Kjendskab til vor Klode, og der spiller en fremragende Rolle geografiske Undersøgelser og Opdagelsesreiser. Alle Folk have i den Retning sat sig i Bevægelse i de senere Aar, den ene Expedition udrustes efter den anden ...

... I dette Øjeblik ere Alles Blikke henvendte paa det fjerne Sted, hvor

Nordenskjöld opholder sig, og han er nu ifærd med at løse det Problem, som Aarhundreder ikke have kunnet løse, og som vil kaste Glands over Sverrigs Navn for lange Tider, hvis det lykkes ham at løse det.“

Disse Ords potenserede Aktualitet skulde nærme sig det dramatiske: Allerede ^{samme} Dagen ~~eller~~, den 16. Maj 1879, meddelte Telegrafen, at Gennemsejlingen af Nordøstpassagen var lykkedes!

„Det er en saadan Reise,“ fortsætter Taleren, „som jeg synes, at der nu for os var Anledning til at søge foretagen; men det er ikke paa fremmede Gebeter. Det er ikke engang det, jeg venter, at vi skulle kaste os ind i denne Vædekamp, hvor heldigt det end i mange Henseender kunde være for os at beile til Kronen for Opdagelser paa fremmede Gebeter. Nei, det er vort gamle Land, jeg ønsker undersøgt; det er Grønlands Østkyst, som jeg tror har et uafviseligt Krav paa, at vi ikke længere forsømme at opfylde den Pligt, vi have til at undersøge den. For at kunne forstaa, hvad der her er Tale om, for at man kan forstaa, at dette virkelig i Ordets strengeste Betydning er et Nationalan-

liggende, en Nationalgjæld, som kun altfor længe har ventet paa at finde noget Afdrag, for ikke at sige nogen Betaling — vi kunne ikke afbetale den Skyld, der her forpligter os — lad mig saa med et Par Ord minde om, hvorledes Forholdet her er.“

Lang og lærd, men i et flydende Foredrag, følger nu en Udsigt over Grønlands Historie fra den oldislandske Tid til Hans og Poul Egede, en gribende Skildring, der udmunder i et Krav om en fornyet dansk Udforskning af Østgrønland med Graahs Ekspedition som Forbillede. Og ligesom for paa Forhaand at slaa Fødderne bort under mulige Modstandere, fremfører Andræ selv de to Indvendinger, der vil kunne rejses mod hans Forslag, og imødegaar dem med samme. Af *W. A. Graahs* berømmelige Konebaadsfærd langs Østgrønlands Kyst 1828—31 kan der ikke drages afgørende Slutninger m. H. t. Østerbygden, thi den uforfærdede Søfarende har ikke kunnet naa at gennemforske alle de vidtstrakte Fjordomraader. Og *Eggers'* Teori om det gamle Gardars Beliggenhed paa Vestkysten kan efter Andræs Mening næppe fastholdes. Men i hvert Fald maa de mærkelige Ruiner ved

Julianehaab snarest undersøges videnskabeligt, og en Bevilling hertil maa optages paa den kommende Finanslov. Og idet Andræ minder Tinget om *Scoresbys* dristige Ishavsfart 1822 udslynger han et advarende: „Det manglede blot, at medens vi forholde os ganske rolige, skulde en Fremmed, en Sportsman[d], maaske en engelsk Lord, paatage sig at løse Opgaven, og at vi saa skulde staa med Følelsen af, hvad vi havde forsømt.“

Andræ talte ikke for døve Øren. Vel turde Marineminister *N. F. Ravn* ikke love, at der med det første kunde udsendes nogen Ekspedition til Østgrønland, men han sympatiserede i høj Grad med Forslaget. Han henstillede dog samtidig, at man indledede med at foretage „alvorlige Udgravninger“ ved det formentlige Garde. Overensstemmende hermed optoges det følgende Aar paa Indenrigsministeriets Budget en Bevilling paa 5000 Kr. til en topografisk-arkæologisk Undersøgelse af Julianehaab-Distriktet. I Folketinget talte *C. St. A. Bille* varmt herfor i Vendinger, der synes stærkt paavirkede af Andræs ovenfor citerede Foredrag, og under Finanslovdebatten i

Landstinget forlangte Andræ den 5. Marts 1880 paa ny Ordet for at fremme bægge Grønlandsspørgsmaalene. Om Indenrigsminister *Erik Skeels* Forslag udtalte han:

„Det er, om man vil, en ren Bagatel, men jeg tillægger det alligevel en stor symbolsk Betydning. Det er det første Skridt, der nu gjøres for at komme til at betale den Statsgjæld, som jeg for mit Vedkommende tilstaar, at jeg synes maa tynges os meget stærkt ...“ Ganske vist venter han ikke, at man skal finde Rester af det navnkundige Garde ved Julianehaab. Men „Saa er det, at jeg tror, at der endelig engang maa tages fat paa det større Foretagende, at vi opfylde vor nationale Pligt og undersøge vort eget Land. Selv om der ikke fandtes et eneste Mindesmærke fra hin Oldtid, saa er det i ren geografisk Henseende en uafviselig Pligt for os, at den Kyst, som vore Forfædre for 1,000 Aar siden besøgte, dog ogsaa engang bliver undersøgt af os ...“ Med stor Glæde har Andræ af Forhandlingerne i Folketinget forstaaet, „at det virkelig er et Anliggende, hvis Betydning er begyndt at gaa op for Andre end mig, at man virkelig vil

indrømme, og det skjøndt man nu ikke, synes det, har nogen Tro paa, at der i arkæologisk Retning kan være Noget at hente paa Østkysten — at det er en folkelig Opgave for os, og ikke mindst i denne Tid, ikke at lade os fravriste geografiske Opdagelser paa vort eget Omraade . . .“ Og idet han manende fremhæver *W. A. Graah* som et lysende Forbillede, slutter han bevæget: „Hvad har den usle Graahske Expedition — ussel kalder jeg den med Hensyn til de Midler, som vare stillede den kjække og ufortrødne Søfarer til Raadighed, — hvad har den ikke for en Efterklang den Dag idag; over hele Verden hører man Tale om Graahs mindeværdige Reise paa Grønlands Østkyst. Det er mit Haab, at Marinen med Glæde vil gribe denne Leilighed og ikke lade sig skræmme af den Udgift, der i ethvert Fald vil være forsvindende overfor det Maal, der er Tale om at naae.“

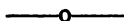
Andræs Tale fængede; hans Virke bar Frugt. Det første og største Resultat af hans banebrydende Pionérgærning blev *Gustav Holms* og *T. V. Gardes* lige saa berømte som følgerige Konebaadsekspedition langs Østkysten 1883—85; men hele det se-

nerne betydningsfulde danske Udforskningsarbejde fortsætter ad de Veje, Andræs nationalt bevidste Initiativ havde anvist: Danmarks ubestridelige Ret og Pligt til frem for noget andet Folk at undersøge det aarhundredgamle danske Land Østgrønland.

Man kan vurdere hans Indsats paa dette Felt forskelligt — efter mit Skøn, som ogsaa Nyudgiveren af Graahs Rejseberetning, Dr. phil. K. Birket-Smith, synes enig i, vanskeligt højt nok — men to Ting vil ingen kunne bestride: At Andræ i Aarene 1863—80 tre Gange som den første har slaaet til Lyd for en ny dansk Undersøgelse af Grønlands Østkyst, og at han gentagende i de klareste og kraftigste Vendinger har fastslaaet, at Østgrønland var et gammelt dansk Land. Det vilde derfor ogsaa være lige saa ufatteligt som utilgiveligt, om man fra nogen Side i en aktmæssig Fremstilling af Grønlands senere Historie skulde kunne tænke sig pure at ville fortie og forbigaa den!

Kølig og klar, fornem, fin, med et visst Præg af Mimosens „noli me tangere!“ staar *Carl Georg Andræ* som den store Ener i Danmarks

nyere politiske Historie, stærk og stejl som det ensomme Fjæld, som Matterhorn blandt de Alper, han elskede saa højt. Dog, dybt i Bjærgets Indre flammede, hvad Tinget hin Majdag fattede og følte, Vulkanens Ild.

KILDEHENVISNINGER

Foruden de i Teksten omtalte Værker er følgende Kilder benyttet:

Indenrigsministeriets Relations og Resolutions Protokol for 1863, Litr. A, No. 96. (Rigsarkivet).

Forskellige utrykte Akter vedrørende den Taylerske Koncession (Rigsarkivet).

C. G. Andræs Privatarkiv (Rigsarkivet).

Rigsdagstidende:

Forhandlinger paa Landstinget 1878—79, Sp. 1085—93. Forhandlinger paa Landstinget 1879—80, Sp. 861—63, 883—84, 897—98, 910—11. Forhandlinger paa Folketinget 1879—80, Sp. 3608, 3614—18, 3626, 3675—76. Tillæg B, Sp. 501.

Poul Andræ: „Geheimkonferentsraad Carl Georg Andræ“, I (1897), S. 3—4; III (1911), S. 110, 171—84.

